

Počeci Baptističke crkve u Zagrebu 1870.-1921.

DAVORIN PETERLIN

School of Postgraduate Studies and Research, Milltown Institute,
Ranelagh, Dublin, Irska

U ovome članku autor se bavi najranijom poviješću baptista u Zagrebu od kraja 19. stoljeća do 1921. kada su se baptističke zajednice ujedinile u Savez baptističkih crkava. Opisane su poveznice između zagrebačkih baptista i drugih relevantnih kršćanskih crkava u Hrvatskoj, nebaptističkih kršćanskih organizacija u inozemstvu te baptista u inozemstvu koji su utjecali na zagrebačke baptiste u tom razdoblju. U članku su istaknuti utjecaji Britanskog i inozemnog biblijskog društva (British and Foreign Bible Society) i Pilgermission St. Chrischona tijekom 1870-ih te Evangeličke crkve u Zagrebu. Ističu se uloge Ivana Zrinščaka i Stjepana Bedekovića u osnivanju Baptističke crkvene općine u Zagrebu. Članak analizira i veze zagrebačkih baptista s baptistima u Budimpešti i Beču. Konačno, autor opisuje obnovu Baptističke crkvene općine u Zagrebu poslije Prvoga svjetskog rata.

Ključne riječi: Baptistička crkva, British and Foreign Bible Society, Zagreb

Uvod

Baptisti su jedna od najstarijih crkava reformacijske baštine, a počeci joj sežu u šesnaesto stoljeće. Osnovne su mu značajke krštenje na temelju osobne vjere, zahtjev rasta u osobnoj praktičnoj pobožnosti, spasenje isključivo vjerom po Božjoj milosti, vrhovni autoritet Biblije za sva pitanja vjere i života, osobna odgovornost pojedinca pred Bogom, neovisnost lokalne zajednice i druge.

U hrvatskim zemljama baptisti su prisutni od druge polovice devetnaestoga stoljeća. Postojeća povijesna građa nije brojna kao ni stručni prikazi, ali je zanimanje za opću povijest baptista u Hrvatskoj poraslo u posljednjih petnaestak godina, kako u baptističkih autora tako i nebaptističkih.¹

¹ J. D. HOPPER, *A History of Baptists in Yugoslavia: 1862-1962 /dalje: History/* (PhD dissertation), Forth Worth 1977.; Josip HORAK, *Baptisti: povijest i načela vjerovanja*, Zagreb 1989.; Theo ANGELOV, "The Baptist Movement On the Balkan Peninsula", IBTS Hughey Memorial Lecture 2000; Davorin PETERLIN, "Theological Education among Croatian Baptists to 2000: A Socio-Historical Survey", *Baptist Quarterly*, January 2000, br. 5, 239.-259.; *Opći religijski*

Najiscrpnija i najpotpunija studija je ona Rubena Kneževića o baptistima na području Hrvatske.² Nadalje, zainteresirani pojedinci su prikupili i zapisali osobna sjećanja još živućih očevidaca početaka lokalnih baptističkih zajednica, a postoji i nekoliko dodiplomskih radova o lokalnim baptističkim zajednicama. Ova građa, koja se odnosi na baptiste u Daruvaru, Golubinjaku, Karlovcu, Mačkovcu u Međimurju, Osijeku, Rijeci, Siraču, Sisku i drugdje, nije stručno obrađena, ali predstavlja podlogu za buduće ozbiljnije istraživanje.

Ovo će se istraživanje usredotočiti na najraniju povijest baptista u Zagrebu krajem devetnaestoga i početkom dvadesetoga stoljeća do 1921., kada su se baptističke zajednice ujedinile u Savez baptističkih crkava. U planu je i nastavak koji će obuhvatiti povijest baptističke crkve u Zagrebu do Drugoga svjetskog rata i tijekom njega. U razdoblju obuhvaćenom ovim člankom ocrtat će se poveznice između zagrebačkih baptista i drugih relevantnih kršćanskih crkava u Hrvatskoj, ne baptističkih kršćanskih organizacija inozemstvu te baptista u inozemstvu koji su utjecali na zagrebačke baptiste u tom razdoblju.

Istraživanjem su obuhvaćeni svi poznati i dostupni povijesni izvori, a ima nekoliko ciljeva. Prvo, podastrijet će malo poznate povijesne podatke o vjerskoj povijesti Zagreba. Drugo, upotpunit će ekumensku sliku Zagreba i Hrvatske. Na poslijetku, pripadnicima baptističke vjere približit će podatke o njihovoj najranijoj povijesti i tako dati doprinos denominacionalnom identitetu.

Britansko i inozemno biblijsko društvo i Heinrich Meyer u Zagrebu (1872.-1873.)

Britansko i inozemno biblijsko društvo (British and Foreign Bible Society - BFBS) osnovano je 1804. godine radi širenja Svetoga pisma među građanima Velike Britanije i ostalih zemalja. U jugoistočnoj je Europi ono počelo djelovati poslije 1814., a djelovanje se pojačalo nakon što je 1864. u Beču osnovan centar koji je vodio Edward Millard (1822.-1906.). Millard je bio i prvi baptist za kojega se zna da je posjetio Zagreb 1868.³ U pismu od 7. kolovoza 1868.⁴ Millard spominje protestantsko gibanje u okolici Samobora i šezdeset do sedamdeset obitelji koje su odlučile napustiti Rimokatoličku

leksikon, (ur. Adalbert Rebić), Zagreb 2002.; Stanko JAMBREK, *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj*, Zagreb 2003.; Juraj KOLARIĆ, *Povijest kršćanstva u Hrvata, 2. dio - Kršćani na drugi način (Heterodoksne kršćanske zajednice, sljedbe i vjerski pokreti)*, Zagreb 2004.

² Ruben KNEŽEVIĆ, *Pregled povijesti baptizma na hrvatskom prostoru. Priručnik za interaktivnu obuku u vjeri /dalje: Priručnik/, Osijek 2001.*

³ Isto, 39.

⁴ Objavljeno u: Peter KUZMIČ, *Vuk-Daničićovo Sveto Pismo i biblijska društva na južnoslavenskom tlu u XIX stoljeću /dalje: Vuk-Daničićovo Sveto pismo/, Zagreb 1983., 274.-277.*

crkvu. Knežević smatra da je moguće da je riječ o djelatnosti ranih baptista.⁵

Godine 1868. BFBS je u svoj depo u Beograd poslao kolportere Wilhelma Lichtenbergera i Adolfa Lochera čije je područje djelovanja uključivalo i Slavoniju. Iste je godine u Zagreb poslan Christian Palmer. U zapisniku baptističke crkve u Beču iz 1870. zabilježen je zanimljiv podatak da je Christian Palmer iz Zagreba iste godine, dakle nakon otprilike godinu i pol kolporterskoga rada u Zagrebu, postao njezinim članom i prvim baptistom u Zagrebu.⁶ O Palmerovu se baptističkom djelovanju ne zna ništa, a njegova je pripadnost baptističkoj crkvi bila kratkoga vijeka.

Heinrich Meyer (13.8.1842.- 4.3.1919.) krstio se 7. ožujka 1862. Nakon boravka u Odesi u Ukrajini i vjenčanja s Mathilde Michelson 25. svibnja 1870., otišao je u Galiciju u Rumunjsku 1871. Na nagovor jednoga lokalnog vjernika ubrzo nakon toga otišao je u Peštu na razgovor s Millardom te se prihvatio kolporterskoga rada za BFBS. Meyer je kasnije u *Autobiografiji* o tome zapisao:

“Došli smo u Peštu i potražili depo Biblija. Henry, mlađi sin brata Millarda, već je u to vrijeme bio u depou ... Potražili smo mali stan dok ne dođe brat Millard i pošalje nas u Zagreb. Svoje pokućstvo smo ostavili u Odessi, a sa sobom smo ponijeli samo uređaje ... početkom lipnja ... u Peštu je došao brat Millard. Kad sam tamo radio otprilike 4 tjedna, uputio me u Zagreb u Hrvatsku uz nekog brata Palmera koji je bio otprilike moje dobi. On je ... već 4-6 godina tamo radio.⁷ Otputovali smo tamo, i kad smo nekoliko dana bili u Zagrebu, rekao je da želi u Švicarsku jer se ženi. Nisam još imao koncesiju. Prepustio mi je konja i kola s Biblijama pa smo moja žena i ja radili. U slučaju potrebe, kola su služila kao prenočište ... Kad smo na prvi sajmeni dan u tjednu na velikom Jelačić placu u Zagrebu izvezli svoja kola s Biblijama, pristupio nam je neki policajac, a ja nisam imao koncesiju. Morao sam skupiti svoja kola s knjigama. Jedva sam se mogao legitimirati da sam u službi biblijskog društva. Raspitao sam se i saznao da je vladina zgrada u utvrdi, na području koje se nalazi na jednoj uzvišici. Otišao sam tamo i morao se puno raspitivati dok nisam došao na pravo mjesto. Za nekoliko dana, uz puno muke, dobio sam koncesiju. Tako sam mogao nastaviti sa svojim radom. U Zagrebu nisam mogao puno napraviti, međutim, zimi je bilo više prilika. Pozivao sam ljude da me posjete, uz napomenu da će se moja žena jako veseliti ako dođu. Dogodilo se da je nekoliko ljudi došlo. Htio sam održa-

⁵ O djelatnosti baptista oko Samobora piše Stjepan BAKŠIĆ, „Baptisti i njihove bludnje”, *Katolički list*, 79/1928., u tri nastavka br. 11, 133.-136.; br. 12, 146.-148.; br. 13, 158.-161. Usporedi: R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 35.

⁶ Na temelju uvida u zapisnik bečke baptističke crkve podatak autoru prosljedio Franz Graf-Stulhoffer elektronskim pismom, 11. 11. 2005.

⁷ Christian Palmer studirao je na Pilgermission St. Chrischona, a u Zagreb je poslan 1869. Matti KORPIAHO, *Utjecaj misije na razvoj Evangeličke crkve u Slavoniji 1868-1918.* /dalje: *Utjecaj misije/* (magistarski rad), Zagreb 1988., 24.

vati sastanke i pokušao sam to u kući gdje sam bio. Na ulazu je živio krojač imenom Lauschin. Čovjek je bio razuman i činilo se da shvaća što želim. Jednog mi je dana pak rekao: 'Gospodine Meyer, tako ne ide, ljudi to ne razumiju. Oni dolaze kod vas samo na razgovor.' Stvar je, naime, bila u tome da nitko u Zagrebu nije mogao shvatiti da se u stanu može moliti. Za to je služila crkva. Isto tako, bilo je nečuveno i nemoguće da čovjek koji ne nosi svećeničko odijelo može čitati iz Biblije. Isto su mislili i ljudi koji su dolazili kod mene, ali tada to nisam znao. Zato sam s ljudima samo razgovarao. Nakon nekoliko nedjelja, g. Lauschin mi je rekao: 'Gospodine Meyer, mogli biste nam jednom nešto pročitati iz Biblije.' Onda smo razgovarali o Bibliji. Nakon nekoliko nedjelja, rekao je opet: 'Gospodine Meyer, ne moramo protražiti toliko vremena. Odmah se uhvatimo Biblije.' Opet je prošlo nekoliko nedjelja, i on je rekao: 'Gospodine Meyer, mogli biste i moliti s nama.' Tako je došlo do onoga što sam zapravo želio: uobičajeni sastanak (*gewöhnliche Versammlung*). To je bilo u zimi 1872./73. U veljači sam dobio nalog da otputujem u Budimpeštu. Brat Palmer je doveo ženu koja je bila odlučna pobornica krštavanja djece i razilazila se s nama. Brat Palmer nije mogao trpjeti moj rad, pa odnos zbog toga nije bio kakav je trebao biti ... Tako smo se dogovorili da jedan od nas bude premješten ... Spremili smo se za preseljenje u Budimpeštu, zapakirali svoj namještaj i predali ga željeznici, te 5. ožujka 1873. otputovali iz Zagreba ..."⁸

Iz zapisa je očito da su odnosi između Meyera i Christiana Palmera ubrzo postali vrlo zategnuti. Meyer je zastupao baptističko uvjerenje o krštavanju na temelju osobne vjere, dok je Palmerova žena, pripadnica švicarske Slobodne evangeličke crkve, bila uvjereni pedobaptist pa je utjecala na Palmera koji je također usvojio pedobaptističko shvaćanje krštenja. Osim toga, Meyer je osim Biblija prodavao i baptističke publikacije i pjesmaricu, s čim se Palmer nije slagao. Palmer je stoga odlučio naći zamjenu za Meyera, ali se ime toga čovjeka ne spominje.

Meyerovi su 5. ožujka 1873. godine napustili Zagreb i otputovali u Budim. Prvi tjedan živjeli su u stanu s kolporterom koji će zamijeniti Meyera u Zagrebu, a kasnije u unajmljenom malom stanu na obronku Budima do 1. svibnja. Nakon toga Meyer je i dalje kraće vrijeme radio za Millarda i BFBS. Godine 1873. BFBS u cijeloj je Mađarskoj zapošljavao tri kolportera: Heinricha Meyera, Antala Nováka i Adolfa Hempta koji je kasnije otišao u Sarajevo.⁹ Meyer se redovno sretao s vjericima baptističke crkve u Pešti s kojima je uspostavio vezu još 1871., a koju je vodio Johann Scharschmidt.

⁸ Archiv der Ungarischen Baptisten-Kirche in Budapest, Dokument TE/10, *Autobiographie des Br. Heinrich Meyer's* (strojopis s rukopisnim dodacima), 19.-21. Prevedeni tekst ne slijedi doslovno raspored odlomaka u autobiografiji, jer je izvorni tekst pisan s dosta digresija koje prekidaju kronološki slijed događaja. Prevedeni su i dijelovi koji su dodavani rukom ili prečrtavani. Preuzeto iz R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 43.

⁹ Pismo Olivera Szebenija autoru od 5. listopada 2005. na temelju *The Bible Society 1873 Yearbook*.

Čini se da Meyerov kratak kolporterski (i evangelizacijski) rad u Zagrebu i okolici nije urodio trajnijim učinkom niti se može uspostaviti izravna veza između Meyerova djelovanja i kasnijega osnivanja baptističke crkve u Zagrebu. Jedini čovjek koji se poimence spominje u Meyerovu izvješću iz 1872./1873., krojač Lauschin, ne pojavljuje se kasnije među baptističkim vjernicima krajem devetnaestoga stoljeća.¹⁰ Od autora koji su pisali o povijesti baptista u Hrvatskoj jedino J. D. Hopper smatra da je Meyer "ovdje u Zagrebu ostavio jednu manju grupicu baptista",¹¹ ali budući da i sam priznaje da ne posjeduje podatke koji potvrđuju tu tvrdnju, ona ipak ostaje tek pretpostavkom.

Britansko i inozemno biblijsko društvo, evangelička crkva u Zagrebu i "Pilgermission St. Chrischona" iz Švicarske

Palmerovo djelovanje povezuje tri od četiriju ustanove značajnih za ranu povijest zagrebačkih baptista. Jedna je BFBS za koju je Palmer nakon Meyerova odlaska iz Zagreba 1873. nastavio raditi kao kolporter još dvije godine. Godine 1875. Palmer se je razbolio tako da nije više mogao putovati te je napustio posao kod BFBS-a.¹² Međutim, u godišnjem izvještaju BFBS-a za 1876.¹³ za Palmera je zabilježeno da je u službi BFBS-a već 7,5 godina, a da je 1876. godine prodao 677 primjeraka Biblije. (Iste je godine kolporter Locher prodao 1.104 primjerka.) Moguće je da je 1876. Palmer nastavio prodavati Biblije premda u smanjenom obujmu.

Napustivši posao kod BFMS-a 1875., Palmer je počeo raditi za Pilgermission St. Chrischona,¹⁴ drugu ustanovu značajnu za ranu povijest baptista. Pilgermission St. Chrischona u Njemačkoj je djelovalo od 1780., a obrazovalo je misijske radnike za jugoistočnu Europu. Posebno je usko surađivalo s lokalnim evangeličkim crkvama. "U općinama gdje [Evangelička] crkva nije mogla zaposliti učitelje, podučavanje je bilo povjerenjeno misionarima iz švicarske općine Pilgermission St. Chrischona."¹⁵ Korpiaho također ističe tijesnu suradnju između kolportera i evangeličkih propovjednika-evangelizatora.¹⁶ Palmera se spominje 1879. u vezi s odlas-

¹⁰ Nema ga ni u godišnjacima evangeličke crkve u Zagrebu.

¹¹ J. D. HOOPER, „Predavanje J. D. Hoppera o počecima rada baptista u Hrvatskoj i Zagrebu” /dalje: „Predavanje”, Tekst predavanja koje je J. D. Hopper održao u Baptističkoj crkvi u Zagrebu oko 1976. g. Tekst istipkan na temelju snimka na kasetu (koja više ne postoji), 9.

¹² M. KORPIAHO, *Utjecaj misije*, 36.

¹³ Djelomično objavljeno u P. KUZMIČ, *Vuk-Daničićevo Sveto pismo*, 210., prema navodu KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, bilješka 53.

¹⁴ M. KORPIAHO, *Utjecaj misije*, 36.

¹⁵ Isto, 10.

¹⁶ Isto, 94.-99.

kom petnaestero Bosanaca iz Sarajeva nakon takozvanog "bosanskog ustanka" (1875.-1878.) na školovanje u Pilgermission St. Chrischona pri čemu je Palmer surađivao s gospođicom Irby, ravnateljicom Zavoda za obrazovanje kršćanskih učiteljica u Sarajevu.¹⁷

Evangelička crkva u Zagrebu, treća ustanova značajna za ranu povijest baptista, osnovana je kao samostalna zajednica 1877. Svoje prvo godišnje izvješće izdaje 1878. godine.¹⁸ Palmer se prvi put spominje u drugom broju iz 1880., a zatim 1881. Oba puta navodi se da uplaćuje godišnji novčani prilog za potrebe crkve te da je po zanimanju "Evangelist", što se podudara s podatkom da je radio za Pilgermission St. Chrischona. U godišnjaku za 1880. godinu stoji podatak da je Palmer u južnoj Njemačkoj i Švicarskoj iste godine prikupio doprinos za Evangeličku crkvu u Zagrebu. Iz godišnjaka za 1881. saznaje se da se je Palmerova žena zvala Anna, te da je ona te godine također uplatila prilog za troškove crkve. Anna Palmer kasnije se ne spominje, ali se Christian Palmer spominje još dvaput, i to 1884. i 1886. Zanimljivo je da se za Palmera u oba ta slučaja navodi zanimanje mlinar/vlasnik mlina (*Mühlenbesitzer*). To može značiti da je Palmer prije 1884. napustio i posao za Pilgermission St. Chrischona.¹⁹ Nakon 1886. Palmer se preselio u Švicarsku, a posljednji put spominje se u godišnjaku iz 1899. u kojem piše da živi u Švicarskoj. O Palmerovu se djelovanju ne zna mnogo, osim što Korpiaho spominje da je bio plodan spisatelj i vodio mnoge socijalne projekte.²⁰

Kuzmič navodi podatak da su Palmer i određeni Žiger radili za BFBS u Hercegovini 1875.²¹ premda je rad u Bosni ojačao tek nakon 1878.²² Moguće je stoga da je upravo taj Žiger zamijenio Meyera 1873., ali se to ne može i dokazati. Taj je Žiger i nakon Palmerova odlaska iz BFBS-a nastavio raditi kao kolporter. U godišnjaku Evangeličke crkve u Zagrebu za 1884. spominje se Karl Žiger²³ kao biblijski raspačivač Biblija (*Bibelkolporteur*), a dvije godine kasnije Žiger kao navjestitelj Biblije (*Bibelbote*). U razdoblju između 1886. i 1892. napušta punovremenu kolportersku službu pri BFBS-u jer se između 1892. i 1901., kad se spominje posljednji put, navodi da je po zanimanju pomoćni činovnik (*Hilfsbeamter*).

Uz Karla Žigera se u godišnjacima Evangeličke crkve u Zagrebu od 1897. do 1901. spominje se i određeni Johannes Žiger. Budući da su Karl i Johannes navedeni zajedno, a tako se u godišnjacima evangeličke crkve u Zagrebu dosljedno navode samo članovi uže obitelji, može se zaključiti da

¹⁷ Više u R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 34

¹⁸ *Jahres-Bericht des Presbyteriums der ev. Kirchengemeinde in Agram für das Jahr 1878.*, Agram.

¹⁹ M. KORPIAHO, *Utjecaj misije*, 36., pozivajući se na švicarske izvore, navodi da se Palmer 1885. preselio u Švicarsku.

²⁰ Isto, 36.

²¹ *Bible Society Monthly Reporter*, Nov 1875, 69.-71.

²² Vidi: M. KORPIAHO, *Utjecaj misije*, 26.

²³ Ni Hopper ni Korpiaho ne navode Žigerovo ime.

su bili bliski rod, te da je Johannes vjerojatno bio Karlov sin. Johannes je 1897. oženio Marie-Marianne Engeler, i zapis svjedoči da je to bio miješani brak, odnosno da je jedan bračni drug bio pripadnik evangeličke crkve, a drugi neke druge vjerske zajednice. Za Johannesa se sva tri puta kada ga se spominje navodi da je po zanimanju bio knjigovođa (*Buchhalter*).

U kasnijim statistikama BFBS-a o prodanim Biblijama spominje se određeni Žiger koji je prodavao Biblije sve do 1917.²⁴ Ako je riječ o Johannesu, onda je on nakon razdoblja obuhvaćenoga godišnjacima evangeličke crkve u Zagrebu stupio u punovremenu kolportersku službu ili je radio honorarno. Ako je, pak, riječ o Karlu, objašnjenje je da je Karl i uz punovremeni činovnički posao povremeno prodavao Biblije.

U godišnjacima evangeličke crkve u Zagrebu se osim dvojice Žigera spominju i Josef i Katarine Sixta koji su bili članovi Evangeličke crkve u Zagrebu od 1881. Sin Alois primio je potvrdu 1886. Kasnije su se odselili iz Zagreba u Krušljevoselo [Krušljevo selo] pa Kanižu [Kanjižu]. Posljednji put spominju se 1902. Premda se u godišnjacima ne spominje što je Alois Sixta bio po zanimanju, iz drugih se izvora zna da je i on kasnije radio kao kolporter BFBS-a. Ova tri pojedinca, Palmer, Žiger i Sixta svjedoče da su značajni kolporteri BFBS-a krajem devetnaestoga i početkom dvadesetoga stoljeća bili pripadnici evangeličke crkve u Zagrebu. Nadalje, u godišnjacima se spominje i Wilhelm Lichtenberger koji je 1881. iz Beograda poslao doprinos za gradnju evangeličke škole u Zagrebu. Lichtenberger, vjerojatno također evangeličar, školovao se je u Pilgermission St. Chrichona,²⁵ a kao kolporter BFBS-a djelovao je u Beogradu i Srbiji od 1868. do 1923.²⁶ Na posljepku, evangelička crkva u Zagrebu nekoliko je puta poslala doprinos za kolporterski rad Antona Chráske, lingvистa i prevoditelja Biblije na slovenski.²⁷ Chráska je bio češkoga podrijetla, a radio je za BFBS u Ljubljani.²⁸

Osim kolportera BFBS-a u evangeličkoj crkvi u Zagrebu treba spomenuti još nekoliko pripadnika Evangeličke crkve u Zagrebu. Najistaknutiji je vjerojatno bio Boguslav [Bogoslav] Šulek (1816. - 1895.), hrvatski lingvist i akademik slovačkoga podrijetla. Millard se je 1868. prilikom svog posjeta Zagrebu sastao upravo sa Šulekom i razgovarao o novome prijevodu Biblije. Šulek je kao jedan od osnivača Evangeličke crkve u Zagrebu²⁹ bio aktivno uključen u njezin rad te ju je novčano podupirao.³⁰

²⁴ M. KORPIAHO, *Utjecaj misije*, 29.-30.

²⁵ *Godišnjak evangeličke crkve u Agramu za 1881.*, 26.; Vidi: Wilhelm LICHTENBERGER, *Der Biblemann von Belgrad. Als Manuskript gedruckt*, Lohrbach 1968.

²⁶ R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 49.

²⁷ Vidi u *Godišnjacima evangeličke crkve u Agramu 1897.*, 40.; 1898., 46.; 1899., 45.

²⁸ Više o Chraski u: Daniel BRKIČ, *Anton Chráska med Slovenci. O duhovnih koreninah evangelijskega gibanja pri nas*, Koper 1999.; ISTI, *Anton Chráska* (neobjavljeni doktorski rad), Zagreb 2003.

²⁹ *Godišnjak evangeličke crkve u Agramu za 1880.*, 7.

³⁰ Šulek se spominje nekoliko puta u *Godišnjacima evangeličke crkve u Agramu za 1880.*, 1882., 1887. i 1892.

Julius Kurzmann bio je član prezbitarija Evangeličke crkve u Zagrebu od 1897. do 1906. Kurzmann je po zanimanju bio vlasnik tiskare (*Buchdruckereibesitzer*), a u njegovoj je tiskari tiskan i barem jedan godišnjak Evangeličke crkve, onaj za 1897. Kurzmann je tiskao i druge kršćanske tiskovine. Među njima je i pjesmarica duhovnih pjesama koju je preveo i uredio Johann/Ivan Zmaila.³¹

Johann (Ivan) Zmaila (19. ožujka 1855., Karlovac - ?) po zanimanju je bio bravar. Palmer i drugi kolportereri BFBS-a poslali su ga u Pilgermission St. Chrischona u Švicarskoj koju je pohađao od 1881. do 1885.³² Sljedeću godinu i pol radio je u Selištu pokraj Osijeka kao učitelj i propovjednik u tamošnjoj evangeličkoj crkvi. Od 1898. radi u Bršljanici, filijali evangeličke crkve u Zagrebu,³³ a 1906. postaje pomoćni propovjednik (*Hilfsprediger*).³⁴ U Bršljanici je uz pomoć donatora iz Škotske kupio zemljište i izgradio crkvu.³⁵ Osim propovijedanja bavio se i dijeljenjem duhovne literature³⁶ i posjećivanjem evangeličkih vjernika u Hrvatskoj i Bosni.³⁷ Podupirao je i rad kolportera.³⁸ Johannova žena Ida je uz svoga muža bila aktivna u crkvi u Bršljanici gdje je svirala orgulje,³⁹ podučavala Nedjeljnu školu⁴⁰ i pisala.⁴¹

³¹ Pjesmarica *Pjesme za kraljevstvo Božje kao za pobudu i unapredjenje kršćanskog života*, izdao u vlastitoj nakladi pastor J. Zmaila zagrebački evangelički župni vikar. Tisak J. Kurzmannu u Zagrebu, 1907.

³² "Am 3. August waren es naemlich 20 Jahre, seit Br. Zmaila auf St. Chriscona zum Dienst des Herrn eingesegnet worden war.", *Jahresbericht der freien evangelisch-protestantischen Kirchengemeinde in Bršljanica, Kroatien über das Jahr 1905*, 25. Rektor Dietrich iz Stuttgarta u svom izvješću piše o Zmailinu studiju u St. Chrichoni i o Zmailinoj ženi. *Jahresbericht der freien evangelisch-protestantischen Kirchengemeinde in Bršljanica, Kroatien über das Jahr 1905*, 22. i dalje.

³³ M. KORPIAHO, *Utjecaj misije*, 63.

³⁴ *Godišnjak evangeličke crkve u Agramu za 1906.*, 9.-20., 36., 38.

³⁵ *Jahresbericht der freien evangelisch-protestantischen Kirchengemeinde in Bršljanica, Kroatien über das Jahr 1905*. Vidi: također pismo F. Horaka H. Meyeru

³⁶ U izvješću o radu u Bršljanici iz 1902., 7., nalazi se popis duhovne literature koja je bila razdijeljena 1901.

³⁷ U siječnju 1905. u Bršljanici je boravio engleski misionar Broadbent iz Bratske crkve. "Er leitete auch in Bršljanica die Allianz-gebetssunden." Broadbent i Zmaila su zajedno služili euharistiju u Bosni. U Banjoj Luci su posjetili evangeličke vjernike, a zatim srpskoga prvoslavnog (?) biskupa Leticu s kojim su razgovarali dulje od jednoga sata. Također su posjetili "hrvatsku braću u Agramu" i otputovali zajedno u Lokve gdje je Zmaila posjetio hrvatsku obitelj koja je nedavno prije toga prigrllila evangeličku vjeru i koji su mnogo trpjeli zbog toga što su došli iz rimokatoličke pozadine. Zmaila je zatim otputovao dalje u Fiume, Abbaziu i Leibach. *Jahresbericht der freien evangelisch-protestantischen Kirchengemeinde in Bršljanica, Kroatien über das Jahr 1905*, 22.

³⁸ U istom izvješću Zmaila piše kako fanatični rimokatolički svećenici stvaraju probleme kolporterima, 20.

³⁹ Izvještaj o Bršljanici za 1906., 9.

⁴⁰ U *Godišnjacima* se spominje i Anton Zmaila, *Friseur*, možda Ivanov brat, koji je od 1899. do 1902. bio crkveni blagajnik (*Kassier*).

⁴¹ „Kristina Roy und ihre Werke. Eine Studie von Frau Pastor Zmaila“ u: K. ROY, *Die Macht des Lichtes*, Striegau 1924. Kristina i njezina sestra utemeljile su pokret obnove u sklopu Evangeličke crkve u Slovačkoj, Češkoj, među Slovacima i Vojvodini i šire. Pokret je također naglašavao trezvenjaštvo i štetnost alkohola.

U godišnjacima evangeličke crkve u Zagrebu bračni par Zmaila pojavljuje se između 1898. i 1909. iz koje potječe posljednje izdanje godišnjaka, ali su u Bršljanici boravili i nakon toga. S obzirom na povijest baptista u Zagrebu, najvažniji Zmailin doprinos bilo je izdavanje zbirke duhovnih pjesama na hrvatskome jeziku 1907.⁴² od kojih su mnoge kasnije uvrštene u baptističke pjesmarice bez promjena ili uz neznatne promjene.⁴³

Još jedan kolporter važan za povijest ranih baptista u Zagrebu jest češki propovjednik Franz Horak koji je u ove krajeve stigao vjerojatno 1890. godine.⁴⁴ Horakove kćeri spominju se među članovima baptističke crkve u Sarajevu 1890. godine.⁴⁵ Korpiaho navodi da je Horak kasnije [to jest od rujna 1891.] dolazio u Uljanik kraj Daruvara u Slavoniju raditi među tamošnjim Česima koji su tražili da im netko propovijeda na češkom.⁴⁶ Moguće je da su ga u Uljanik poslali češki baptisti uz potporu neke američke misije.⁴⁷ Međutim, postoje indikacije da je barem u nekom razdoblju radio i kao kolporter BFBS.⁴⁸ Horakovu se se djelovanju među Česima i Nijemcima protivile vlasti i tradicionalne crkve pa je neko vrijeme proveo i u daruvarskom zatvoru. Njegov je misijski rad od 1891. podupirao Alexander Fischer iz Berna.⁴⁹ Taj Fischer mogao bi biti "misijski prijatelj" iz Horakova kasnijega pisma Meyeru 1898. napisanog iz Velikih Zdenaca kraj Daruvara. To je pismo također značajno zbog činjenice da Horak o svome radu tada pod-

⁴² U izvještaju iz Bršljanice za 1905. spominje se da su pjesme na hrvatskome spremne za tisak.

⁴³ U Evangeličkoj crkvi u Zagrebu nalazilo se još nekoliko pojedinaca koje treba spomenuti. Za povijest zagrebačkih baptista tridesetih godina dvadesetoga stoljeća značajne su Anna Fay te nekoliko pojedinaca prezimena Hoffman o kojima će biti riječi u eseju koji je u pripremi. Za povijest baptističkoga pokreta općenito je značajno nekoliko članova porodice Lotz koji se spominju između 1880. i 1901. premda je njihova veza s obitelji Gustava Lotza u Daruvaru neizvjesna. U godišnjaku za 1886. spominje se Gustav K. Straka (Elizabet Straku iz Velike Bršljanice, s 25 godina krstio je Vinko Vacek 5. lipnja 1927.), a za godinu 1898. spominje se određeni zemljoposjednik Bertalan u Ilovi. U Karlovcu je između 1897. i 1899. živjela tkalačka obitelj Pruša, Josef sa suprugom Annom i kćeri Marie, kasnije baptisti.

⁴⁴ Vidi raspravu o datiranju Horakova dolaska u: R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 41.

⁴⁵ Josip Černý napisao je dva izvješća o počecima baptističkog djelovanja u Sarajevu u kojima spominje tri Horakove kćeri Anu, Stazi i Sali. Moguće je ipak da su bile dvije, Ana Stasie (Anastazija) i Sali. Vidi: R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 41.

⁴⁶ Čeh Alois Erlich bio je 1926. ordiniran u češkoj reformiranoj crkvi u Uljaniku kraj Daruvara. Godine 1928. premješten JE u češku reformiranu crkvu u Veliko Središte gdje je služio do 1931. Nakon toga je bio propovjednik u baptističkim crkvama u Daruvaru (1931.-1933.) i Beogradu (1933.-1937.), Jan VYCHOPĚŇ, Jaroslav SMÍLEK, Vlastimil POSPÍŠIL, *Kazatelé Bratrské jednoty baptistů*. Praha 2005., 42.-43.

⁴⁷ Gustav Lotz u pismu Franji Klemu od 15. prosinca 1960. Vidi: Vinko VACEK, „Baptistički pokret u kraljevini SHS“, *Glas Evandělja*, 1927., br. 11, 133.; Rudolf DONAT, *Das waschenden Werk: Ausbreitung der deutschen Baptistengemeinden durch sechzig Jahre, 1849 bis 1909.*, Kassel 1960., 390.-391.

⁴⁸ Tako je ustvrdio I. Bistrovic: „Horak nije radio za neku američku misiju nego za BFBS.“ Njegovu je tvrdnju prihvatio J. D. HOPPER, *Predavanje*, 17.; ISTI, *History*, 62.

⁴⁹ M. KORPIAHO, *Utjecaj misije*, 81.

nosi izvješće Meyeru što upućuje na zaključak da je Horak u to vrijeme radio za baptističku misiju koju je iz Budimpešte vodio H. Meyer. Horak se na posljertku vratio u Češku, a zatim je otišao u SAD gdje je još uvijek živio 1927.⁵⁰

Ivan Zrinščak i osnivanje Baptističke crkvene općine Zagreb

U jednome sačuvanom primjerku Zmailine pjesmarice *Pjesme za Kraljevstvo Božje kao za pobudu i unapredjenje kršćanskog života* koju je u Zagrebu 1907. tiskao J. Kurzmann nalazi se otisak pečata baptističke crkve u Zagrebu. Pečat je okrugao i uz obod je ispisan tekst: "I. HRV. PRAVOKRŠĆ. BOGOŠTOVNA OPĆINA U ZAGREBU." U sredini pečata otisnut je tekst "IHS (na poprečnoj crti slova H stoji križ) BAPTISTA UTEMELJENO 1891." Ovaj je pečat najraniji pouzdani dokaz o postojanju baptističke crkve u Zagrebu. Međutim, i dalje ostaju otvorena pitanja o točnome približem vremenu nastanka baptističke crkve u Zagrebu, okolnostima te glavnim protagonistima.

Vinko Vacek u rukom pisanoj bilješci, kasnije objavljenoj kao članak u zagrebačkim *Novostima* 1936., svjedoči o osnivanju zagrebačke baptističke crkve i povezuje ga s Johannom/Ivanom Zrinščakom (16/5/1853 Kapela Trop.[?] – 2/10/1928 Zagreb): "Prije 40 god. Pojavio se u Zbu vatreni baptista imenom Ivan Zrinščak, krojač u Nikolićevoj ul. On je pokušao osnovati u Zbu bap. Crk. Općinu, ali vlasti sumu to u Hrvatskoj zabranile. Tek kad je stvorena Jug., koja je dala slobodu..."⁵¹ Registracija nije bila moguća zbog restriktivnih zakona pa mu vlasti tada nisu dopustile registriranje baptističke crkve.⁵²

Vacekova tvrdnja podupire činjenicu o pokušaju osnivanja baptističke crkve o kojem svjedoči pečat, ali ako se "četrdeset godina" prihvati doslovno, onda Vacek datira ove događaje u 1896. godinu. S druge strane, sam Zrinščak je 1921. izdiktirao tekst predgovora zapisnika zagrebačke crkve prilikom njezina službenog osnivanja 1921. U tom predgovoru Zrinščak sažimajući dotadašnju povijest baptizma u Zagrebu spominje "četrdeset godina Gospodnjega rada"⁵³ u Zagrebu, dakle početke smještava u 1881.

⁵⁰ V. VACKE, „Baptistički pokret u kraljevini SHS”, *n. dj.*, 33.; vidi: R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 41.

⁵¹ Nedatirani tekst, tipkan, dvije stranice. Tekst je kasnije objavljen u zagrebačkome glasilu *Novosti* 67, subota, 7. 3. 1936., 7. Vidi također V. VACEK, „Baptistički pokret u kraljevini SHS”, *n. dj.*, 133.-134.

⁵² Više o relevantnim zakonima vidi u: R. KNEŽEVIĆ, „Stogodišnjica (1905.-2005.) zakonskoga priznanja baptističke vjeroispovijesti na hrvatskome prostoru”, *Glas Crkve*, 2006., br. 26, 8.-9.

⁵³ "Uvod" datiran 27., 28. 3. 1921. "Zapisnički dnevnik baptističke crkvene općine Zagreb 1921-1939", Bilježnica formata manjeg od A4, tvrde korice.

Knežević smatra da i Zrinščak i Vacek u gornjem navodu vjerojatno ipak zaokružuju godine na najbliži okrugli broj ili da je riječ o uporabi "svetog broja četrdeset" te da "četrdeset godina" ne treba tumačiti doslovno.

Postoje dodatni argumenti i za jednu i za drugu godinu. Baptistički povjesničar Rushbrooke u svojoj knjizi objavljenoj 1923. g. piše: "Zrincak [Zrinščak] toiled for forty years, under difficult conditions, with little assistance and dependent mainly upon his own efforts for his daily bread....."⁵⁴ Knežević, slijedeći Rushbrookea, dopušta mogućnost da je baptistički rad u Zagrebu počeo Zrinščakovim dolaskom u Zagreb 1883. Ovo datiranje ugrubo se podudara s tvrdnjom samoga Zrinščaka.

Međutim, postoje i podaci koji svjedoče protiv Zrinščakova baptističkog djelovanja u 1880-ima u Zagrebu. Hopper tvrdi da je Ivan Zrinščak 1880-ih boravio u Budimpešti te da se u Zagreb vratio tek 1890.⁵⁵ Rano datiranje početka Zrinščakova rada u Zagrebu 1880-tih isključuje i podatak koji nijedan od ranijih autora nije imao na raspolaganju. Naime, u novootkrivenoj evidenciji krštenja koju je za Hrvatsku u razdoblju do kraja 1922. vodio sam Zrinščak navodi se da je Zrinščak bio kršten 1896.⁵⁶ Ako je to točno, onda nije vjerojatno da je začetnik baptističkoga rada trinaest godina u teškim okolnostima radio na promicanju baptističkih uvjerenja, a da to i sam ne bi potvrdio krštenjem na temelju osobne vjere.

Postoje određene dvojbe oko pitanja tko je i gdje krstio Zrinščaka. Hopper navodi da je Zrinščak nakon svojega obraćenja otišao u Budimpeštu gdje se i krstio.⁵⁷ Njegova se tvrdnja možda temelji na podatku koji je dobio od I. Bistrovića oko 1975., a koja zbog velikoga vremenskoga odmaka nije pouzdana. Vjerodostojniji je podatak iz spomenute evidencije krštenja u kojoj je Zrinščak sam zapisao da ga je 1896. u Zagrebu krstio upravo [Franz] Horak.⁵⁸ U tom slučaju ovaj podatak podupire Vacekovo vremensko određenje.

U ovom kontekstu treba spomenuti i činjenicu da Rushbrooke navodi da se "Zrincak" zvao "Nicola", a ne Ivan. Teoretski je moguće da Rushbrooke ispravno navodi Zrinščakovo ime i da je riječ o drugom Zrinščaku koji je možda bio Ivanov rođak i koji je doista mogao doći u Zagreb 1883. To ipak nije vjerojatno budući da se "Nicola" Zrinščak više nigdje ne pojav-

⁵⁴ J. H. RUSHBROOKE, *The Baptist Movement in the Continent of Europe*, London 1923., 165.

⁵⁵ J. D. HOPPER, „Predavanje”, 13. Hopper ponavlja ovu tvrdnju i u svom doktoratu pozivajući se na podatke iz Zdravka KONECKYJA, «Historija Baptista u SR Hrvatskoj», Dokument 18/1 (tipkan), Arhiv BTS, Novi Sad, 12.

⁵⁶ *Ledger*, 24. Zagreb pod brojem 1. *Ledger* je bilježnica velikog formata, bez naslova, u kojoj su Ivan Zrinščak a kasnije Vinko Vacek prema mjestima upisivali podatke o krštenjima koja su obavljali i o krštenicima. Popis također sadrži podatke o krštenicima koje su ranije krstili baptistički propovjednici iz inozemstva.

⁵⁷ J. D. HOPPER, „Predavanje”, 14.

⁵⁸ *Ledger*, 24. Zagreb pod brojem 1. Knežević ističe da i Donat više veže Zrinščakovo krštenje uz Horaka premda Donat to ne kaže izravno.

ljuje u izvorima koji se tiču povijesti zagrebačkih baptista, i nije vjerojatno da osoba koja je djelovala četrdeset godina ne bi za sobom ostavila nikakvog traga. Osim toga, sadržaj Rushbrookove kratke primjedbe podudara se s podacima koji se odnose na Ivana Zrinščaka.

Stjepan Bedeković i osnivanje Baptističke crkvene općine Zagreb

Vjerojatnije je stoga početak baptističkog pokreta u Zagrebu povezati sa Stjepanom Bedekovićem (1862(?) - 11/1/1941, Zagreb).⁵⁹ Prvo, Bedeković je kršten 1890. u Zagrebu⁶⁰ pa je logičnije pretpostaviti da je on osnovao crkvu nakon svoga krštenja, odnosno 1891. Drugo, kratak životopis objavljen u povodu njegove smrti izrijeком spominje da je Bedeković bio jedan od petorice [neimenovani ljudi] koji su osnovali baptističku crkvu u Zagrebu 1891. Treće, prema I. Bistroviću Zrinščak je uvijek priznavao da se obratio po Bedekoviću u Zagrebu. To je zamislivo tek nakon 1890. kada je Bedeković i sam kršten i sukladno je podatku da je Zrinščak kršten 1896.

Sredinom sedamdesetih godina Hopper je dovršavao svoj doktorat o povijesti baptista u Jugoslaviji. Pritom je održao predavanje u baptističkoj crkvi u Zagrebu o njezinim počecima. Među slušateljima se nalazio i Ivan Bistrović (6.2.1897., Mačkovec – 1981., Zagreb) koji je tada bio jedan od najstarijih članova crkve. Bistrović je nekoliko puta davao primjedbe i dopune Hopperovu predavanju. Premda su iznimno značajne, treba ih uzimati s oprezom jer Bistrović nije uvijek pridavao pažnju vremenskome određenju anegdota koje je spominjao. Predavanje je zajedno s diskusijom bilo snimljeno na kasetu i kasnije istipkano.

Prema Bistrovićevim riječima, osnivači BCZ bili su "Bedeković, Žiger, Bolf, Pešut". Žiger je vjerojatno bio napustio evangeličku crkvu i prigrlio baptističku vjeru. O njegovu djelovanju među zagrebačkim baptistima postoji nekoliko podataka u sljedećih nekoliko desetaka godina koji podupiru gornju tvrdnju. Tako postoji podatak da je Žiger neko vrijeme, vjerojatno početkom dvadesetoga stoljeća, vodio zagrebačku baptističku crkvu (vidi dolje). Nadalje, Žiger je jedan od baptista koji se spominje 1906., a također i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata (vidi dolje). Konačno, u *Glasu evanđelja* zabilježeno je da je određeni D. Žiger iz Zagreba 1925. za pretplatu na *Glas evanđelja* uplatio 30 dinara,⁶¹ a isti ukupni iznos dva puta i 1926.⁶² Inicijal "D." je značajan jer upućuje na Žigerov identitet. Ako je "D." u evi-

⁵⁹ «Članovi baptističke crkvene općine u Zagrebu (1942)», Šest listova papira formata A4, ispisanih rukom. Prvi dio popisa sastavio 1942. Václav Zbořil, propovjednik Baptističke crkve u Zagrebu 1942-1943. Popis dopunio 1946. Franjo Klem, propovjednik Baptističke crkve u Zagrebu nakon 1946., br. 35 bilježi da je umro 31. prosinca 1940.

⁶⁰ «Članovi baptističke crkvene općine u Zagrebu (1942)», br. 35.

⁶¹ *Glas evanđelja*, 1925., br. 5, 60.

⁶² *Glas evanđelja*, 1926., br. 2, 23.; 1926., br. 6, 72.

denciji kratica za "Drago, Dragutin", onda je lako moguće da je riječ upravo o spomenutom Karlu Žigeru. Naime, čini se da su se Nijemci koji su živjeli u Hrvatskoj na prekretnici stoljeća i sve do poslije Drugoga svjetskog rata naizmjenično koristili njemačkim i hrvatskim imenom, a jedna takva česta alternacija bila je Drago i Karl/o.⁶³

Pešut, kojega Bistrović spominje, mogao je biti Stevan,⁶⁴ ali je vjerojatnije da je riječ o nekom drugom Pešutu. Krajem 1899. Bedeković je na poklon dobio Bibliju⁶⁵ u koju je na jednoj od prvih stranica upisao: "Radi odlaska u Svet. Poklonio mi jest br. R. Pešut Ovo sv. Pismo. 30 Rujna 1899 u Zagrebu. Stjepan Bedeković".⁶⁶ "R. Pešut" vjerojatno je Rade Pešut kojega je u mjestu Janja Gora pokraj Plaškog u Lici krstio Franz Horak s još troje drugih Ličana od kojih je jedan bio Stevan Pešut. Horaka je s njima upoznao Josip Bolf. Knežević primjećuje da točna godina krštenja nije poznata premda bi se na temelju nekih podataka mogla datirati u 1895.⁶⁷ Bedekovićev zapis sukladan je toj pretpostavci. Prema usmenoj predaji⁶⁸ Rade Pešut bio je prvi baptist u plašćanskoj dolini. Zbog propovijedanja Evanđelja bio je zlostavljan, te je na poslijetku napustio Liku. Bedekovićev zapis vjerojatno upućuje na iseljenje Rade Pešuta iz Hrvatske, možda u Ameriku.

Zanimljivo je da je ispod Bedekovićeve zapisa otisnut pečat drukčiji od onoga iz 1891. Okrugao je i uz obod je ispisan tekst: "KRŠĆANSKA OPCINA BAPTISTA ZAGREB." U sredini pečata otisnut je crtež koji prikazuje križ i sidro, a povrh njih je zatvorena knjiga na kojoj u dva retka piše "BIB LIA". Pečat, dakle, potječe najranije iz 1899., premda bi mogao biti i iz kasnijega vremena, tj. mogao je biti naknadno otisnut u Bibliji.

Jedan od četvorice Ličana koje je Horak krstio krajem devetnaestoga stoljeća mogao je biti Bude Pešut. On se spominje u kasnijem Zrinščakovu zapisu i o njemu se saznaje samo da je prije ili tijekom Prvoga svjetskog rata otišao iz Zagreba u Ameriku, možda k svome rođaku Radi.

Spomenuti Bolf vjerojatno je Josip Bolf (1868.-1936.), također Ličanin, koji je upoznao Franza Horaka s nekolicinom baptističkih vjernika u Lici devedesetih godina devetnaestoga stoljeća. Djelovao je u Lokvama i bio je povezan i s radom na Sušaku, ali je neko vrijeme također vjerojatno živio i u Velikim Zdencima, što Knežević povezuje s djelovanjem Franza Horaka.⁶⁹ Bistrović dodaje: "Znam da je u to vrijeme iz Zagreba u Lokve otišao brat

⁶³ Još je jedan drugi poznati hrvatski baptist rabio ova dva imena naizmjenično: Drago/Karlo Šestak. U zagrebačkoj baptističkoj crkvi u dvadesetima i tridesetima član je bio Friedrich/Miroslav Lotz koji se naizmjenično potpisivao i Fritz i Mirko.

⁶⁴ Vidi: R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 41.

⁶⁵ Budimpešta: Britansko i inostrano biblijsko društvo, 1895.

⁶⁶ *Sveto pismo staroga i novoga zavjeta*, G. Daničić i V. S. Karadžić, Budimpešta 1868.

⁶⁷ R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 41.

⁶⁸ Snimljeni razgovor sa Stevom Vuletićem, negdašnjim propovjednikom u Plaškom, koji je Knežević obavio 11. 1. 2001. u Karlovcu. R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 41.

⁶⁹ Isto.

Wolf, a Lešek je otišao vjerojatno u Plaški u Liku. Imamo o tome isto dokumente.⁷⁰ Dok je vjerojatno da su Bolf i Wolf ista osoba,⁷¹ "Lešek" je možda pogrešna transliteracija imena Pešut.⁷²

U ovom kontekstu treba spomenuti još jedan usputni podatak iz izvješća koje je o svome putovanju u Zagreb 1903. napisao jedan od mađarskih baptističkih vođa Atilla Csopjak. On je u Zagrebu potražio baptiste i pronašao malu skupinu od četvero ljudi. Među njima je bila i osamdesetdvo godišnjakinja koja je bila krštena 1883.⁷³ Ne zna se ni kako se ta žena zvala ni tko ju je krstio ni s kojim se drugim baptistima možda susretala od 1883., ali je ona svakako prva baptistkinja u Zagrebu za koju postoji povijesni dokaz. Osim toga, ovaj slučajni putopisni izvještaj otvara mogućnost da su pojedini baptistički vjernici (uz tu ženu krštenu 1883.) živjeli u Zagrebu i prije Bedekovićeve krštenja 1890. i pokušaja osnivanja baptističke crkve 1891.

Iz svega ovoga najbolje je zaključiti da je baptističkih vjernika u Zagrebu vjerojatno bilo i prije 1891. Oko 1890. baptističko uvjerenje prigrlilo je Stjepan Bedeković i oko sebe okupio skupinu istomišljenika. Među njima su mogli biti kolporter Franz Horak sa ženom, starica krštena 1883., Ivan Zrinščak, Karl Žiger (možda sa ženom Marianne),⁷⁴ Rade i Bude Pešut iz Plaškog, Josip Bolf, te možda još neki koji se spominju krajem 1890-ih. Pokušaj registriranja baptističke crkve u Zagrebu 1891. nije uspio, ali je zajednica nastavila s okupljanjem u Zrinščakovu stanu u Nikolićevoj ulici broj 9.

U osvrtu na ranu povijest zagrebačkih baptista Bistrovic navodi zanimljivo opažanje o grupnoj dinamici ovih ranih zagrebačkih baptista: "Mislim da bi se stvar možda razvijala sasvim drukčije da je Meyer i dalje ostao tu u Zagrebu da se brine za crkvu. Ali tako se desilo. Bila je to jedna mala grupica ljudi, bila je izmiješana od Nijemaca, od Hrvata ovdje i nije bilo iskusnog kršćanskog vođe koji bi vodio tu grupicu vjernika."⁷⁵ I još: "Nekakvo čvrsto jedinstvo nisu imali. Nisu ga imali radi toga što su oni jako raštrkano i stano-

⁷⁰ J. D. HOPPER, „Predavanje”, 10.

⁷¹ Vidi: R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 41.

⁷² Lešek se ne pojavljuje nigdje drugdje u građi o počecima baptizma u Hrvatskoj. Knežević predlaže zanimljivo tumačenje: Na str. 10. Bistrovic nabraja: "To je bio Bedeković, Žiger, Bolf, Pešut ...". Nešto kasnije ponovno nabraja: "...Bolja i Žigera a kasnije i XY i Bedekovića ...". Iz ovoga je razvidno da zapisivač predavanja nije dobro čuo sva imena, te je čak jedno označio s "XY". Niže, na istoj stranici Bistrovic kaže: "Znam da je u to vrijeme iz Zagreba u Lokve otišao brat Wolf, a Lešek je otišao vjerojatno u Plaški u Liku." Logično je da Bistrovic nastavlja s imenima koja je spominjao: dakle "Wolf" je zapravo "Bolf", a "Lešek" je "Pešut". Iz ovoga također proizlazi da je ranije spomenuti "XY" vjerojatno opet Pešut, jer jedino on nedostaje u drugom spominjanju. Knežević pretpostavlja da je Bistrovic pri govoru "sištao" ili "suštio", te da je upravo prezime "Pešut" bilo slabije razumljivo. Zato i onda Lešek, a ne Pešut. Knežević e-mail autoru, 20. 4. 2006.

⁷³ *Békehírnök*, 1903., 237., prema navodu u pismu Olivera Szebenija autoru od 5. 10. 2005., 2.

⁷⁴ Spominje se u godišnjacima Evangeličke crkve u Agramu za 1897., 1898., 1899. i 1901.

⁷⁵ J. D. HOPPER, "Predavanje", 10.

vali pa se nisu mogli redovito sastajati. I onda naravska stvar svaki sam si steče svoje tumačenje Biblije i onda kad se s drugim sastane nemožeju se složiti.”⁷⁶ Ovakva ocjena nimalo ne čudi s obzirom na različitosti pojedinaca koje se povezuje s nastankom baptističke crkve u Zagrebu.

Dopisivanje Heinricha Meyera s Franzom Horakom i Ivanom Zrinščakom

Meyer se 1873. u Budimpešti susreo s Adolfom Hemptom (1845., Novi Sad – oko 1917.) te uskoro napustio BFBS i posvetio se misijskom radu među baptistima njemačke nacionalnosti (i drugima) u Mađarskoj, Rumunjskoj i Jugoslaviji. Zna se da je 1875. Meyer krstio, uz ostale, tj. uz Adolfa Hempta i Wilhelmine Meyer, Roberta Lercha i Elizabeth Lerch.⁷⁷ U pismu Johannu Woyki u Glasgowu iz listopada 1887.⁷⁸ Meyer spominje da je u Budimpešti krstio gospođu Lerch⁷⁹ iz Slavonije. Meyer je godinama održavao vezu i s Adolfom Hemptom koji se preselio u Bosnu te ondje radio kao kolporter.⁸⁰ Najranije sačuvano Hemptovo pismo Meyeru potječe iz 1887.

Za proučavanje povijesti baptizma u Zagrebu najvažnije je dopisivanje između Meyera i Franza Horaka. Sačuvano je pet pisama koje je Horak napisao Meyeru u posljednje dvije godine 19. stoljeća. Prva četiri pisana su iz Velikih Zdenaca, a posljednje iz Zagreba. Iz istoga je vremena sačuvano i jedno pismo Ivana Zrinščaka Meyeru napisano četiri mjeseca nakon posljednjega Horakova pisma. Sva su pisma pisana rukom na njemačkome, a kasnije su prevedena na mađarski.⁸¹

U prvome pismu od 24. siječnja 1898. Horak obavještava Meyera o svom kolporterskom radu u prethodnom četvrtgodišnjem razdoblju: koliko je kilometara prošao, koliko sastanaka održao, koliko Biblija prodao te koliko mu je plaća kojom izdržava sebe i svoju obitelj. Nadalje piše o problemima u Ludini pokraj Garešnice, a spominje i bolje posječenu skupštinu u Zdencima.

U drugom pismu od 25. veljače 1898. izvještava o napuštanju rada u Ludini zbog nedostatka novca koji nije mogao pronaći ni njegov prijatelj

⁷⁶ J. D. HOPPER, „Predavanje”, 10.

⁷⁷ R. KNEŽEVIĆ, *Priručnik*, 46.

⁷⁸ Navedeno u pismu Olivera Szebenija autoru od 5. listopada 2005.

⁷⁹ Elisabeth Lerch spominje se u godišnjaku Evangeličke crkve u Agramu za 1897. Na istom mjestu iste godine spominje se Jakob Lerch, vlakovođa (*Werkfuhrer*). Nije razvidno je li riječ o istoj gdji Lerch i jesu li Elisabeth i Jakob bili u srodstvu.

⁸⁰ Sačuvano je osam pisama iz njegova dopisivanja s Adolfom Hemptom starijim i Adolfom Hemptom mlađim, i četiri s drugim pojedincima koji su kao kolporteri radili za Meyera u Bosni. Pisma su pohranjena u Arhivu Baptističkoga seminara u Budimpešti.

⁸¹ Meyerova pisma je s mađarskog prevela Ruth Lehotsky. Pismo Rut Lehotsky Vinku Peterlinu od 8. studenoga 1983. Preslika pisma u posjedu autora.

(i vjerojatno donator) Jansen. Također piše o sastancima u njegovu stanu i o mogućnosti da propovijeda dva dana u Mlinskoj u Evangeličkoj crkvi. U najzanimljivijem dijelu pisma piše:

“I u Bršljanici je moj rad ugrožen. U Maloj Bršljanici smjestio se jedan bivši brat iz Chrischona zajednice – Zmaila – kome su njegova subraća toliko novca poklonila, da nije samo mogao kupiti jedno lijepo zemljište, nego je mogao i kuću opraviti i sazidati jednu malu kapelu i pošto je to svega ¼ sata udaljeno od Vel. Bršljanice, pokušat će privući moje slušaocce k sebi tim prije što nisam u mogućnosti često tamo doći, jer je za pješačenje put preda-lek, a vjerojatno još dugo neću moći sebi nabaviti neko prometno sredstvo.”

U pismu od 15. lipnja 1899. Horak se usredotočuje na dvije teme. Jedna je nepravedno i okrutno mučenje koje je pretrpio u Plaškom i Ogulinu zbog evangelizacijskoga rada. Nakon dolaska u Velike Zdence bio je slab i bolestan. Druga polovica pisma tiče se boravka u Zagrebu i tekst treba navesti u cjelini:

“Prošle praznike proveo sam u Zagrebu. Tamo je Bog dao milost tako da su se već prije probuđene dvije češke djevojke obratile i dobile milost. Obe su došle iz stanice Grabov Potok-Ludina, gdje sam morao prestati raditi, dok nam Gospod opet ne otvori vrata. Obe duše bile su u prisutnosti ostale braće i sestara pozdravljene i 31. svibnja primljene u Zajednicu, a 1. lipnja obavljeno je i sveto krštenje sa njima. I jedan češki mladić slavi Božju milost što je našao oprostjenje grijeha, međjutim još nema jasnoću u pogledu svetog krštenja. Sa radošću smo sproveli nekoliko dana u Zagrebu, ...2. lipnja napustio sam Zagreb...”

Pismo od 22. travnja 1898., ponovno sadrži izvješće o misijskome radu sličnomu onom za prethodno četvrtgodište. I dalje žali što je morao napustiti Ludinu, ali druge mogućnosti nije imao premda su ljudi gladni Evanđelja.

Peto Horakovo pismo Meyeru, od 21. veljače 1899., najzanimljivije je za proučavanje povijesti BC Zagreb pa je ovdje navedeno u cjelini:

“Dragi brate Meyer!

Milost Gospoda neka bude sa Tobom!

Od srca mi je žao što Ti moram napisati ovo pismo, ali nema drugog izlaza. Vjernici u Zagrebu su me zadužili s time. Radi se o zauzimanju stava prema bratu Bedekoviću. Radi se o sljedećem:

Brat Bedeković je, kako Ti je poznato prema njegovim vlastitim riječima, čovjek koji je duboko zapao u dugove. Tajna je u krugu vjerujućih što on uopće čini sa svojom zaradom, jer on ne otplaćuje samo stare dugove, nego izmamljuje novce gdje god može i ništa neće da vraća. To je došlo tako daleko s njime da se on više ne stidi, nego svoju nepravdu hoće pokriti Božjom Riječi i kaže da ima pravo na to. Tako je napr. godine 1897 uzeo potajno iz skupštinske blagajne 5 Fl i potrošio za sebe, a da ništa o tome nije kazao. Kad je to došlo na javu, kazao je da ima pravo na to, da su i za vrijeme apostola kršćani svoju imovinu polagali do nogu apostola koji su s novcem činili

što su htjeli, a pošto je i on apostol, ima pravo učiniti s novcem što želi. Medjutim pošto braća nisu htjela prihvatiti takvo tumačenje, kazao je, da je novac samo posudio...

Godine 1898. opet je skupljeni novac u mjesecu oktobru, dok nije otputovao u Pešt, silom prisvojio protiv volje braće. Osim toga ostao je dužan najam za stanovanje za cijelu godinu sestri Sivar koja je bolesna, stara 74 godina i bez sredstava i koja i sama mora biti potpomognuta.

Ovaj način, ovog nečuvenog života tjera on već mnogo godina, unatoč toga što je nekad imao lijepu zaradu. I jednoj tuđoj ženi dužan je za najam 10 guldena, koja žena ga je sudski tužila i jučer su neki ljudi došli sestri Stivar da se raspitaju kakove stvari ima on kod nje. Pa i od tamo gdje je bio namješten kao glačao dolaze ljudi i pitaju: gdje je taj sveti čovjek, koji nam je ostao dužan? Osim toga svagdje se žali na svoju oskudicu i bijedu, tako da je to njegovo ponašanje za nas nepodnošljivo. Odasvuda izmamљуje novac, tako da se njegovi dugovi gomilaju, i mi smo vrlo zabrinuti ne samo za njegovu budućnost nego i za njegovu dušu i za djelo Gospodnje u Zagrebu. On se nije dao ni opomenuti ni savjetovati. Neće da plati svoje dugove. Sestra Silhavi Anna mu je već jednom novčano pomogla. On je založio svoj ručni sat a njoj je predao založnicu. To znači da mu ona otkupi sat. Sad joj je napisao jedno pismo u kojem ju traži da mu pošalje novac. Sestra Anna Silhavi je u Zagrebu najmladji član, a on joj ne dosađuje samo sa stalnim posudbama novca, nego i sa svojim ženidbenim ponudama, tako da je čudo da ona još čvrsto stoji u vjeri.

Jadni brat Bedeković želi se ponovno vratiti u Zagreb. Mi mu ne možemo spriječiti povratak u Zagreb, ali smo odlučno protiv toga da bi i dalje nešto bio među nama.

Dragi brate Meyer, mi Ti pišemo o ovom žalosnom slučaju, i molimo te, postupaj ili Ti, ili nam savjetuj kako da postupimo. Mi se osjećamo sukrivi u ovom tužnom slučaju, mi smo ga previse štedili, već davno se trebalo nešto desiti. Jadni brat se svugdje predstavljao kao propovjednik i pravio dugove. Sada dolazi mnogo toga na vidjelo što nam škodi i mi se bojimo, što li će još proizaći.

Molimo za bratski savjet.

Sa srdačnim pozdravima i najboljim željama za blagoslov

Za vjerujuće u Zagrebu

F. Horak”

Ovo pismo sadrži jedan usputni podatak koji se može rasvijetliti na temelju podataka iz popisa Evangeličke crkve u Zagrebu. Naime, u godišnjaku za 1886. godinu spominje se stolar Franz Stiwar i njegov novčani doprinos Evangeličkoj crkvi u Zagrebu. Šest godina kasnije, 1892., uz Franza se spominje i supruga Anna Stiwar, koji oboje daju doprinos crkvi. Godine 1897. spominje se samo Anna Stiwar, stolarska udovica (*Tischlerwitwe*).

Franz je očito umro u razdoblju između 1892. i 1897. Anna 1897. daje doprinos crkvi, ali ne i nakon toga premda se spominje u godišnjacima za 1898., 1899. i 1901.

Sasvim je moguće da je Anna Stiwar nakon smrti muža došla u vezu s baptistima te da je počela pohađati njihove sastanke. To se može zaključiti iz podatka da od 1897. ne podupire novčano evangeličku crkvu i iz činjenice da je Horak u pismu iz 1899. naziva "sestrom." Kao udovica stolara vjerojatno nije imala visoku mirovinu pa je sobu iznajmljivala Bedekoviću.

Iz 1899. sačuvano je i pismo koje je Ivan Zrinščak 12. lipnja napisao Meyeru i u kojem ga obavještava da mu šalje koncept molbenice u povodu njegova (Zrinščakova) vjenčanja. U pismu spominje da je Meyer prethodno poslao koncept molbenice Zrinščaku, što upućuje na barem još jedno ranije pismo Meyera Zrinščaku, a vjerojatno i više pisama. Zrinščak molbenicu šalje po bratu Žabiću koji očito putuje u Budimpeštu. Zrinščak istovremeno traži Meyera da mu pošalje njegov vjenčani list jer mu treba. Iz ovoga se zaključuje da je Meyer bio vjenčao Ivana Zrinščaka i njegovu ženu (naziva je "ljubljenom suprugom") te da sada Zrinščaku treba vjenčani list.

Zrinščak također izvještava Meyera da su sastanci zajednice u ovome razdoblju prilično posjećeni i da se jedna osoba javila za primanje u zajednicu. Nije razvidno je li riječ o nekome tko je ranije bio kršten na temelju osobne vjere ili je to netko tko će prvo biti primljen pa onda kršten, kao što je bio običaj. U zaključku Zrinščak izručuje pozdrave Meyeru "od svih vjerujućih".

Iz Bistровиćeва kazivanja znaju se neki događaji koji su prethodili ovomu pismu. Nakon što je Zrinščak postao baptist, počeo je u svojoj kući održavati skupštinske sastanke, a ljudi su naveliko dolazili. Znao je lijepo propovijedati i na hrvatskome i na njemačkome. Zrinščakova žena nije bila kršćanka ili bar nije s mužem dijelila baptističku vjeru. Zato je ona odvrćala ljude koji su dolazili na sastanke i slala ih kućama. Nakon njezine smrti Zrinščak je zamolio Meyera da mu nađe ženu kršćanku i Mayer je pronašao Tereziju (1864., Šonarovci, Međimurje – 1. 2. 1944., Zagreb)⁸² s kojom se je Zrinščak i vjenčao.⁸³ S obzirom na to da je ovo pismo napisano 1899., Ivan i Terezija mora da su se vjenčali prije toga. Međutim, u "Popisu članova Baptističke crkvene općine Zagreb (1942)" zapisano je da je Terezija bila krštena tek 1904. Ako je tako, onda su se vjenčali prije nego što se ona krstila.

⁸² «Članovi baptističke crkvene općine Zagreb (1942)», br. 24.

⁸³ Prema kazivanju I. Bistровиćeа zapisanom u J. D. HOPPER, „Predavanje”, 14.

Baptistička crkvena općina Zagreb između Beča i Budimpešte do 1918.

Zapisnik Zagrebačke baptističke općine sadrži kratak povijesni pregled početaka crkve koji je 1922. sročio Ivan Zrinščak. Zbog njegova značaja navodim ga u cjelini:

Opis i nastanak Hrvatskih Baptista u Jugoslaviji po starešini Ivan Zrinščak.

Ovdje se djelo Božje radi već 40 godina, ali pošto smo bili svi siromašni, te nam je manjkalo na sredstva i na pravim radnicima, te nismo mogli samostalno raditi, tako smo pripali pod tutorstvo Bečke Baptiske općine, koja se za nas ništa nije brinula osim što je propovjednik došao da krsti i dijeli Večeru Gospodnju. K tomu su nam još prilike sa Bečom bile vrlo nezgodne te smo bili upućeni prvoj Budimpeštanskoj općini. Ali smo i tamo bili isto tako zaboravljeni. Zato nismo klonuli jer nas je ljubav prema djelu Božjemu i prema našem narodu nagonila, te smo vjerno i požrtvovno radili da se je taj mali broj među nama pomalo umnožio na 12 duša. Ali smo opet iskusili veliku žalost jer su nam tri brata Bude Pešut, Martin Žabić i Simo Tvrdorieka otišli u Ameriku a četiri sestre umrle tako nas je ostalo pet duša. Medjutim kroz taj veliki svjetski rat 1914-1918 nastao je preokret 1 studena 1918. godine kroz kojeg smo bili od Budimpeštanske općine odsječeni i ostavljeni kao sirote. Ali je to bilo za naše dobro, jer smo u tom vidjeli da smo upravo upućeni samo na Božju pomoć, koju smo zaista i tražili cijelim srcem, vrućom i ustrajnom molitvom. Psal. 107,6 i 7. A Gospod nas je u našoj tuzi čuo i milostivo uslišao pokazavši nam kako i u našoj tuzi što da činimo.⁸⁴

Baptistička crkva u Beču nastala je 1846. djelovanjem bračnoga para Wisotsky. Sljedeće godine Beč je, između ostalih, posjetio Gerhard Oncken, a godinu dana kasnije u Beč je stigao i Edward Millard koji je 1851. počeo održavati proučavanje Biblije. Austrijske vlasti su ga 1852. protjerale iz Austrije da bi se u Beč vratio 1863. Baptistička crkva u Beču službeno je osnovana 20. prosinca 1869., a osnovao ju je Millard koji je reorganizirao njezino djelovanje i postao njezin prvi propovjednik.⁸⁵ Prvi evangelizator bečke crkve bio je Edward Bänziger,⁸⁶ a naslijedio ga je Hilzinger koji je u bečkoj crkvi radio do 1874. Nakon njega propovjednik je bio (1879.-1884.) Augustin Meereis (2. 1847.-8. 10. 1929.).⁸⁷ Kasnije je službu propovjednika obavljao Julius Peter do 1890. kad je preuzeo propovjedničku službu u baptističkoj crkvi u Beogradu.⁸⁸ Nakon što je dvije godine služio vojni rok

⁸⁴ „Uvod, sastavio brat [Ivan] Zrinščak pomoću Božjom napisao Josip Baluban.”, *Zapisnik*, 27. i 28. ožujka 1921.

⁸⁵ Danijel VIDOVIĆ, *Istorija Prve baptističke crkve u Beogradu* (nedovršeni esej), 6.

⁸⁶ Pismo Olivera Szebenija autoru od 5. listopada 2005., točka 2., 5.

⁸⁷ J. VYCHOPEN, J. SMÍLEK, V. POSPÍŠIL, *Kazatelé Bratrské jednoty baptistů*, 72.

⁸⁸ D. VIDOVIĆ, *n. dj.*, 5.

na nekoliko mjesta na jadranskoj obali,⁸⁹ Johann Rottmeyer mlađi počeo je raditi za BFBS od 1886., te je putovao po Bosni i cijelome Balkanu.⁹⁰ Godine 1896. pastor baptističke crkve u Beču bio je Johann Rottmeyer mlađi,⁹¹ a poslije njega 1912. H. Steiger.⁹² Među ovima vjerojatno treba tražiti ljude koji su iz Beča povremeno posjećivali zagrebačke baptiste. Mnogogodišnji član bečke baptističke crkve bio je i Adolf Hempt stariji iz Sarajeva, djelatnik BFBS-a i jedan od vođa sarajevskih baptista.⁹³ Na žalost, ništa se ne zna o najranijem razdoblju u kojem su zagrebački baptisti bili povezani s bečkom baptističkom crkvom. Arhiv bečke baptističke crkve⁹⁴ navodno spominje zagrebačke baptiste na nekoliko mjesta, ali su ti podaci zasad nedostupni.

Počeci baptističke crkve u Budimpešti sežu u 1847. kad su iz baptističkog seminara u Hamburgu u Budimpeštu stigli Johann Rottmeyer stariji, Karl Scharmschmidt, Johann Woyka i još trojica. Unatoč marljivu radu među Mađarima i Nijemcima u teškim okolnostima, prva krštenja uslijedila su tek 1865. Bečka i budimpeštanska baptistička crkva usko su surađivale prvih nekoliko desetljeća te su 1885. osnovale savez baptističkih crkava u Austro-Ugarskoj zajedno sa zajednicama u Grazu, Sniatynu i Pragu.⁹⁵

O vezama zagrebačkih baptista s budimpeštanskim baptistima zna se tek malo više nego o njihovim vezama s bečkim baptistima. Određeni Gabor Kiss, propovjednik baptističke crkve u Pecelu kraj Budimpešte, nakon putovanja u Zagreb posjetio je Meyera u ožujku 1896.⁹⁶ Već je spomenuto da je Atilla Csopjak 1903. u Zagrebu i susreo malu skupinu od četvero baptista. Csopjak također izvještava da je skupina bila zanemarena i osamljena,⁹⁷ što se slaže sa Zrinščakovim izvješćem. Čini se, ipak, da posjeti koje Zrinščak spominje nisu bili doživljeni u Zagrebu kao posebno česti ili posebno korisni. Doduše, Szebeni smatra da su nakon Csopjakova posjeta Zagrebu učestali posjeti mađarskih baptista baptistima u Hrvatskoj, ali je mađarska misija iz Budimpešte bila ponajprije okrenuta istočnije, prema Slavoniji i Vojvodini.⁹⁸

⁸⁹ C. T. BYFORD, *Peasants and Prophets (Baptist Pioneers in Russian and South East Europe)*, London 1912., 6.

⁹⁰ *Isto*, 7.

⁹¹ Pismo Olivera Szebenija autoru od 5. listopada 2005., točka 6, 5.

⁹² C. T. BYFORD, *Peasants*, 7.

⁹³ Podatak iz pisma koje je napisao Meyeru 10. siječnja 1908.

⁹⁴ Danas Baptistengemeinde Mollardgasse, Mollardgasse 35, 1060 Wien, Österreich.

⁹⁵ Deutsch-Schlessische Vereinigung (1883.-1885.) - Budimpešta, Graz i Beč. Od 1885. Österreich-Ungarische Vereinigung na čelu s E. Millardom - Budimpešta, Graz, Beč, Sniatyn i Prag. 1889. Baptistička crkva u Beču je istupila. Donat, 379.

⁹⁶ Mađarski baptistički povjesničar Laszlo Gerszenyi u pismu autoru 1. studenog 2005. tvrdi da ne postoje podaci o vezama Gabora Kissa s hrvatskim baptistima.

⁹⁷ *Békehírnök*, 1903., 237., prema navodu u pismu Olivera Szebenija autoru od 5. listopada 2005., 2.

⁹⁸ Pismo Olivera Szebenija autoru od 5. listopada 2005., 6. Slično Laszlo Gerszenyi u e-mailu autoru od 25. listopada 2005.

Primjerice, u Hrvatsku su dolazili mađarski baptistički vođe András Szabó iz Budimpešte, Antal Benedek i pastor Sándor Somogyi iz Kiskunhalasa i János Bankovics iz Baje.⁹⁹ Samuel Seres iz Kiskunhalasa stotine je kilometara proputovao biciklom po Hrvatskoj i Vojvodini posjećujući baptiste.¹⁰⁰ Godine 1906. krstio je šest osoba u Apatinu,¹⁰¹ a 1916. šesnaestero ljudi u Somboru, Vinkovcima i Mikanovcima.¹⁰² I drugi mađarski baptisti krstili su pojedince s područja Slavonije i Vojvodine, a slavonski i vojvođanski baptisti bili su na baptističkim konferencijama koje su se održavale u Mađarskoj. Tako su na baptističku konferenciju u Bekehirnoku u južnoj Mađarskoj 1913. došli predstavnici iz Bačke i Slavonije Sandor Somogyi i Jozsef Kalmar, ali nitko iz Zagreba.¹⁰³ Ukratko, konkretni podaci o posjetima budimpeštanskih baptista zagrebačkima ne postoje i današnjim mađarskim baptističkim povjesničarima ništa nije poznato o odnosima između budimpeštanskih i zagrebačkih baptista.

Jedini konkretan podatak je opet anegdotalne naravi (premda je vrlo značajan) i tiče se određenog M. Vincetića¹⁰⁴ koji je živio u Budimpešti na prekretnici 19. i 20. stoljeća i tamo je postao baptist. M. Vincetić je 1906. u Zagrebu posjetio mlađega brata Tomislava Vincetića (14. 12. 1879.,¹⁰⁵ Samoborec kraj Vrbovca -). Pritom mu je poklonio Novi zavjet i pokazao mu kuću u Nikolićevoj ulici broj devet. U to je vrijeme prema Bistровиćevim riječima krojač Zrinščak bio je jedan od najglasovitijih krojačkih obrtnika te da je zapošljavao 16 kalfa. U svome je stanu svaku večer i svaku nedjelju održavao službu Božju.¹⁰⁶ Braća Vincetić posjetili su malu baptističku skupinu među kojima su bili Zrinščak, Bedeković i Žiger sa ženama. Možda je u to vrijeme Žiger bio starješina, kako navodi Bistровиć, premda ne daje nikakvu vremensku odrednicu.¹⁰⁷ U sklopu tog posjeta M. Vincetić posjetio je i Daruvar, Mačkovec i još neka mjesta u kojima su postojale baptističke skupine. Međutim, očito je došlo do ozbiljnog sukoba jer je M. Vincetić "plaćuci morao natrag" u Mađarsku.¹⁰⁸ Tomislav Vincetić nastavio je posjećivati sastanke zagrebačkih baptista, ali se nije krstio.¹⁰⁹

⁹⁹ Pismo Olivera Szebenija autoru od 5. listopada 2005., 2.-3.

¹⁰⁰ O. E. Szebени, *The Kiskunhalas Baptist Church History of the Mission. 1886-1957*, Pismo Olivéra Szebenija autoru od 5. listopada 2005., 3.

¹⁰¹ O. E. Szebени, *Kiskunhalas*, 35.

¹⁰² *Békehiírnök*, 1916., 188.-192.

¹⁰³ *Békehiírnök*, 1913., 265.

¹⁰⁴ T.V. [Tomislav Vincetić], „Prije 15 godina”, *Glas evanđelja*, prosinac 1924., br. 6, 71.

¹⁰⁵ „Članovi baptističke crkvene općine Zagreb (1942)” navodi da je M. Vincetić rođen 13. prosinca 1879.

¹⁰⁶ Prema riječima I. Bistровиća zapisanima u Hopper, „Predavanje”, 14.

¹⁰⁷ Hopper, „Predavanje”, 12.

¹⁰⁸ T. V., „Prije 15 godina”, *n. dj.*, 71.

¹⁰⁹ „Iz sjećanja jednog starog brata...” /dalje: „Iz sjećanja”/, *Glasnik*, 1964., br. 3, 6.

Iz mađarskih izvora saznaje se nešto više o M. Vincetiću odnosno Mihalyu Vinceticsu. Oko 1908. baptistička crkva u Ujpesti pozvala je Mihalya Vinceticsa da se zajedno sa ženom preseli i preuzme posao crkvenog domara. Vincetics ipak nije bio samo namještenik crkve, nego i gorljivi svjedok za Krista u cijeloj okolici te je razdijelio stotine traktata. Ubrzo je izabran u vodstvo crkve.¹¹⁰ U domu Vincetićevih kasnije je kao kućna pomoćnica radila Lucija Vidović iz Međimurja, a neki izvori spominju da je radila "kod baptističkog propovjednika u Budimpešti". Lucija se njihovim svjedočenjem obratila i krstila u Budimpešti.¹¹¹ M. Vincetić je dvadesetih godina bio pretplaćen na baptistički časopis *Glas evanđelja*,¹¹² a jednom je poslao i novčani prilog za baptiste pogođene požarom.¹¹³ Umro je 1960-ih, a žena mu je živjela još nekoliko desetljeća.¹¹⁴ Djece nisu imali, a mađarski izvori ne znaju ništa o njegovim krvnim rođacima.¹¹⁵

U ovom kontekstu treba spomenuti i Aloisa Sixtu (28. 9. 1876., Voseček, Čehoslovačka – 24. 11. 1946., Chicago, SAD).¹¹⁶ Sixta je bio odgojen u evangeličkoj obitelji, a posljednji se put spominje u godišnjaku evangeličke crkve u Zagrebu 1902. Sixta je prema izvješću Josipa Černýja postao kolporterom BFBS-a početkom 20. stoljeća,¹¹⁷ te se s obitelji preselio u Sarajevo 1902. U Sarajevu je 1907. od vlasti dobio dozvolu da radi među vojnicima u vojarni.¹¹⁸ I Sixta i njegova žena bili su tada članovi baptističke crkve u Sarajevu.¹¹⁹ Obitelj Sixta u Sarajevu je boravila do kraja 1907. ili početka 1908.,¹²⁰ kada su se odselili u SAD. Krajem 1908. Alois je postao državljaninom SAD-a,¹²¹ a kasnije propovjednikom čehoslovačke baptističke crkve u

¹¹⁰ E-mail Laszla Gerszenyija autoru od 1. studenog 2005.

¹¹¹ R. KNEŽEVIĆ, (*Priručnik?*), koji se poziva na J. D. HOPPERA, 54. i bilješka 78

¹¹² *Glas evanđelja*, 1924., br. 8, 74.; 1927., br. 6, 71.; 1927., br. 12, 150.

¹¹³ *Glas evanđelja*, 1925., br. 9, 108.

¹¹⁴ Udovica Mihalja Vincetića živjela je 1977. sama u stanu u Budafoku. Propovjednik Geza Kovacs uzeo ju je na skrb, a njezin stan je zamijenio s ljudima koji su živjeli u sobi do bogoslužbene dvorane, tako da je crkva zapravo dobila tu prostoriju za stan udovice Vincetić. Orsolya HUSZAR, *Prikaz socijalne ustanove 'Utočište' (Shelter Foundation) povezane s baptističima* ["Egy baptista kapcsolatú szociális szervezet bemutatása Menedék Alapítvány"] (neobjavljeni diplomski rad na mađarskom jeziku), Budimpešta 1999., 60.; web stranica: <http://www.menedek.baptist.hu/fajl.php?id=3018>

¹¹⁵ E-mail Laszla Gerszenyija autoru od 1. studenog 2005.

¹¹⁶ E-mail Sixtine unuke Sherrill Rosenstock Rubenu Kneževiću od 24. 4. 2006. U prilogu rodoslovlje obitelji Sixta koje je napisao sam Alois Sixta, te fotografija Aloisa i Marie Sixta s djecom.

¹¹⁷ Josip ČERNÝ, „Historija baptističke crkve u Sarajevu” /dalje: „Historija”, jedna tipkana stranica, strojopis, 31. prosinca 1946. Zanimljivo je da Sixtu ne spominju ni Kuzmič ni Korpiaho.

¹¹⁸ James Moulton ROE, *A History of the British and Foreign Bible Society 1905-1954.*, London 1965., 75.

¹¹⁹ J. ČERNÝ, „Historija”.

¹²⁰ Troje djece rodilo im se 1902., 1903. te 1906. Sljedeće dijete rođeno je 1908. u St. Louisu, Missouri, kao i ostala djeca rođena u SAD-u. Podaci iz rodoslovlja obitelji Sixta.

¹²¹ <http://www.slclib.mo.us/branches/hq/sc/nat-circ/crt11-mz.htm>. J. ČERNÝ, „Historija” pogrešno navodi da se Sixta u Ameriku preselio nakon Prvoga svjetskog rata kada je u Sarajevu umrla njegova žena koja je pokopana na evangeličkom groblju u Sarajevu. Riječ je

Chicago.¹²² *Glas evanđelja* navodi Sixtu iz Indiane kao posjetitelja čehoslovačke baptističke konferencije 1924. u Americi,¹²³ a tri godine kasnije Sixta u *Glasi evanđelja* objavljuje izvješće o prilikama u Chicagu.¹²⁴ Premda se ne može dokazati, moguće je da je Alois Sixta već u Zagrebu na prekretnici stoljeća došao u dodir s baptistima preko Horaka ili drugih članova evanđeličke crkve koji su prigrlili baptistička uvjerenja, te i sam postao baptistom prije odlaska u Sarajevo.

O zagrebačkim baptistima između 1906. i Prvoga svjetskog rata postoje još samo dva posredna podatka, a tiču se Bedekovića o kojem se može zaključiti da je, unatoč Horakovim ozbiljnim prigovorima na njegov račun 1898. i 1899., i dalje pripadao skupini zagrebačkih baptista. On je tako nakon 1906. kupio njemačku pjesmaricu duhovnih pjesma *Glaubensstimme* izdanu 1907. i u nju upisao: "Stjepan Bedeković, Kupio 15 Kolovoza 1907."¹²⁵ Iste je godine kupio i već spomenutu evanđeličku pjesmaricu J. Zmaile koju je tiskao J. Kurzmann. Nije sigurno je li Bedeković ovu pjesmaricu kupio s već otisnutim pečatom BCZ ili je bio u posjedu pečata pa ga je sam otisnuo.

Obnova baptističke crkvene općine Zagreb poslije Prvoga svjetskog rata

Tijekom Prvoga svjetskog rata zagrebački su baptisti bili odsječeni od baptista u Budimpešti. Nakon rata zagrebačka skupina baptista spala je s dvanaest na pet članova. Zrinščak piše 1921. godine da su Bude Pešut, Martin Žabić i Simo Tvrdorieka otišli u Ameriku, a da su četiri žene umrle. Međutim, odmah nakon toga dodaje da su stvari krenule nabolje od studenoga 1918.

O tome tko su bili osnivači Baptističke crkve u Zagrebu poslije Prvoga svjetskog rata postoji nekoliko izvješća koja nije lako uskladiti premda su osnovne konture skupine jasne. Izvjesno je da su okosnicu činili starosjedioci, bračni parovi Bedeković (nema podataka o identitetu njegove žene), Zrinščak i Žiger. Osim njih u Zagreb se 1918.-1920. doselilo nekoliko pojedinaca koji su dali svježi poticaj baptističkom radu.

Jedan od njih bio je Emil Lovrec (21. 8. 1901., Zagreb – 22. 8. 1968., Zagreb)¹²⁶ koji se kao mladić preselio u Donju Bačugu na Banovini gdje je s majkom vodio pekaru i radio u trgovini. Obratio se preko Jove Jekića kad se on vratio iz Amerike 1919., a sljedeće su se godine preselili u Zagreb.¹²⁷

zapravo o njegovoj punici koja je doista, prema podacima iz rodoslovlja obitelji Sixta, umrla u Sarajevu 1918.

¹²² J. ČERNÝ, „Historija”; Vidi također časopis *Glorious Hope*, 2003., br. 11-12, 15.

¹²³ *Glas evanđelja*, 1924., br. 2, 23.

¹²⁴ *Glas evanđelja*, 1927., br. 6, 68.

¹²⁵ Pjesmarica *Glaubensstimme*, Kassel 1906.

¹²⁶ „Članovi baptističke crkve u Zagrebu (1942.)”, br. 9.

¹²⁷ Od tada do 1941. uključen je u vodstvo BCZ. E-mail Branka Lovreca Rubenu Kneževiću od 5. veljače 2001.

Nadalje, u Zagreb je 1919. došao i Fritz Lotz, sin Gustava Lotza iz Daruvara. On navodi da je u Zagrebu zatekao samo Zrinščaka, a Vincetića [ni Bedekovića ni druge] ne spominje. No to su uspomene F. Lotza iz 1959., pa je vjerojatno da je tijekom vremena neke pojedinosti zaboravio, kao što Knežević pretpostavlja. Lotzov članak je ipak značajan jer spominje da je u Zagrebu tada boravio i određeni Lesar. Riječ je o Pavlu Lesaru (15. 1. 1901.)¹²⁸ iz Mačkovca koji je vjerojatno našao posao u Zagrebu te je narednih sljedećih godina živio u Zagrebu.

Spomenuti Tomislav Vincetić tijekom Prvoga svjetskog rata služio je u vojsci i u džepu je nosio Bibliju jer je mislio da će ga to sačuvati od zla. Dospio je u rusko zarobljeništvo tijekom kojeg su mnogi drugi zarobljenici čitali njegovu Bibliju. Nakon rata je, vraćajući se u Hrvatsku, pred granicom tu pohabanu Bibliju zaboravio. Godine 1918. stigao je u Budimpeštu i našao se s bratom kojega nije vidio od 1906. U Budimpešti ga je krstio propovjednik Gerwich¹²⁹ (Vincetić ga naziva Gerok)¹³⁰ 25. kolovoza 1918.¹³¹ Nakon povratka u Zagreb krajem 1918. zaposlio se u Osiguravajućem zavodu "Croatia" gdje je radio do umirovljenja.

U Zagrebu je Vincetić uz spomenute vjernike našao i sestru Belković.¹³² Određena Marija Belković spominje se desetak godina kasnije kada je na temelju ranijeg krštenja u adventističkoj crkvi, bez ponovnog krštenja, 29. studenog 1930. primljena za članicu u baptističkoj crkvi u Zagrebu.¹³³ U postojećoj građi spominje se samo još jednom 1942. kao kućanica i bez ikakvih osobnih podataka.¹³⁴

Još jedan baptist kojega Vincetić spominje jest Josip Baluban (18. 8. 1884.,¹³⁵ Dolj. Vlahinička podv., kotar Kutina -).¹³⁶ Baluban je otišao u Ameriku početkom 20. stoljeća odakle se vratio 14. prosinca 1913. Dana 8. rujna 1914. bio je zavojačen i poslan na ruski front. Dana 15. rujna 1915. bio

¹²⁸ Ledger, Mačkovec, br. 16.

¹²⁹ George Gerwich rodio se u Franz Josefs-Feldu, a krstio ga je Heinrich Meyer u Budimpešti 1891. Gerwich je kasnije radio u Temišvaru i Baranji i drugdje. Laszlo Gerszenyi zna samo za krštenje koje je Gerwich obavio u Apatinu 1916. kad je krstio nekoliko ljudi. Email Laszla Gerszenyija autoru od 25. listopada 2005.

¹³⁰ Nepotpisani članak «In memoriam Tomislav Vincetić» navodi da se krstio 1919. i tada vratio u Zagreb. *Glas evanđelja*, 1968., br. 5/6, 80.-82.

¹³¹ „Članovi baptističke crkvene općine u Zagrebu (1942)”, br. 1.

¹³² „Iz sjećanja”, n. dj.

¹³³ Zapisnik, 29. studenog 1930.

¹³⁴ „Članovi baptističke crkvene općine u Zagrebu (1942)”, br. 60. Uz svaku osobu koja se odselila, umrla ili je isključena, u dokumentu je obično dodana bilješka. Budući da uz ime Belković nema bilješke, može se pretpostaviti da je Marija Belković 1942. i dalje bila članica baptističke crkve. Uz dokument „Članovi” priložen je i list s popisom pojedinaca i podataka koji nedostaju. Uz „sestra Belković” zapisana je primjedba „sve,” odnosno potrebno je nabaviti sve podatke.

¹³⁵ Prema podatku iz evidencije Vinka Vaceka Josip Baluban se rodio 21. 8. 1884. Ledger, 24., 5.

¹³⁶ Josip i Jolanka BALUBAN, *Autobiografija* (nedatirana, ali možda iz 1953.), strojopis, dvije stranice A5 formata. Također Ledger.

je zarobljen i poslan na rad u ugljenokopne rudnike Jekaterinske gubernije. U rudniku su bila i dva ruska baptista koji su čitali i proučavali Bibliju. Krstio se u Rusiji 10. svibnja 1918.,¹³⁷ a krstio ga je ruski propovjednik Bukrejev.¹³⁸ Baluban je nakon toga primljen za člana lokalne baptističke crkve te je ostao do kolovoza iste godine. U rujnu 1918. vratio se kući, ali ga rodbina nije primila zbog prijelaza na baptizam pa je zato otišao na rad u Beočin. U Beočinu je našao njemačku baptističku zajednicu u Novom Sadu i bio primljen za člana na temelju priznanice o krštenju iz Rusije. Nekoliko mjeseci kasnije (dakle mora biti 1919., a ne 1918.) vratio se u Zagreb i upoznao Ivana Zrinščaka i njegovu ženu, Tomu Vincetića i Stjepana Bedekovića.¹³⁹

Iz tog razdoblja sačuvane su dvije Balubanove knjige. Jedna je pjesmarica *Pjesme o vjeri, nadu i ljubavi* u koju je upisao: "Baluban Joseph. Beoscin 2 Maj 1920."¹⁴⁰ Nije jasno je li pjesmaricu prethodno kupio u Zagrebu ili drugdje ili ju je nabavio u Beočinu.

Iz 1920. sačuvana je i Balubanova Biblija u koju je upisao: "u Zagrebu 5 Januara G. 1920." Ispod bilješke nalazi se Balubanov potpis te pečat Zagrebačke baptističke crkve istovjetan onom iz Bedekovićeve Biblije iz 1899. Moguća su dva tumačenja ovoga drugoga pečata baptističke crkve u Zagrebu. Prva je mogućnost da je pečat napravljen već krajem devetnaestoga stoljeća, da je zamijenio onaj iz 1891., te da se koristio sljedećih nekoliko desetljeća. Druga je mogućnost da je pečat napravljen najkasnije početkom 1920., a možda već tijekom 1919., u jeku obnove zajednice nakon Prvoga svjetskog rata i mogućega ponovnog pokušaja registriranja baptističke crkve.¹⁴¹ Pečat u Bedekovićevoj Bibliji iz 1899. po ovom je tumačenju otisnut dvadesetak godina kasnije.

Pogovor

Krajem 1920., osim u Zagrebu, u Hrvatskoj su, osim u Zagrebu, već postojale skupine baptista u Međimurju, Zagorju, na Baniji, oko Daruvara i drugdje, ali su veze među njima bile slabe. Čini se da je glavni poticaj na

¹³⁷ U *Ledgeru* je naveden datum 9. 5. 1917.

¹³⁸ Aleksej Markovič Bukrejev (1885.-1929.) djelovao je kao evangelizator u Donjeckoj oblasti, a 1914.-1917. je pokrstio nekoliko tisuća ljudi i osnovao nekoliko desetaka baptističkih crkava. Iz: *Istoria voznikania i rosta hristianskih obshin v Omskoi oblasti 1896-1993*. Obiedinienie cerkvei EHB Omskoi oblasti. March 1993., 519.-520.

¹³⁹ J. i J. BALUBAN, *Autobiografija*, 2.

¹⁴⁰ Zagreb: Tisak Marićevog litografskog zavoda, 1900. Na naslovnici pjesmarice također se nalazi otisak pečata Eugena Danijela Dobutovića kojemu je Baluban kasnije vjerojatno poklonio pjesmaricu.

¹⁴¹ Treba primijetiti da se pečat očito koristio i kasnije. Tako se isti pečat pojavljuje u posveti koju su Vinko i Marija Vacek upisali u Bibliju koju su poklonili svojoj kćeri Rozi prilikom njezina krštenja 1926. Treći pečat BCZ-a pojavljuje se tek 1934. u „Zapisniku” te se koristi do 1938. Njegova uporaba podudara se s razdobljem u kojem je tajnik BCZ bio Gjuro Peškiri koji se 1938. iz Zagreba odselio u Oroslavje [Oroslavlje].

upoznavanje i suradnju bio posjet češkoga propovjednika Michala Marka u studenome 1920. U pratnji Alekse Novaka iz Mačkovca on se u Zagrebu u Zrinščakovu stanu u Nikolićevoj 9 susreo sa Zrinščakom i Balubanom, i izvijestio ih o drugim baptistima u Hrvatskoj. Sljedeće je nedjelje propovijedao na bogoslužnju.¹⁴²

Zrinščak je u travnju 1921. predstavnicima baptista u Hrvatskoj poslao pozivnice na konferenciju u Daruvaru. Tamo je odlučeno da se u Zagrebu od postojećih članova osnuje baptistička crkva u Zagrebu koja će biti sjedište baptističkog djelovanja u Hrvatskoj. Osim toga, "najstariji brat" Ivan Zrinščak izabran je za starješinu i propovjednika svih baptističkih crkava u Hrvatskoj. Međutim, budući da je Zrinščak već bio star, istovremeno je odlučeno da se baptistima u Americi uputi molba da financiraju povratak Vinka Vaceka iz Amerike i njegov budući rad u Hrvatskoj.¹⁴³ Vacekovim dolaskom u Hrvatsku krajem 1922. započelo je novo razdoblje baptističkoga djelovanja u Hrvatskoj.

SUMMARY

THE BEGINNINGS OF THE BAPTIST CHURCH IN ZAGREB, 1870-1921

The essay investigates the beginnings of the Baptist church in Zagreb in late nineteenth century through to 1922. Earliest influences came from the colporteurs sent by British and Foreign Bible Society, from the graduates of St Chrischona missionary school in Switzerland, and from the Lutheran church in Zagreb. Later influences originated through the ties with Baptist churches in Vienna and Budapest. The essay discusses the problems of precise dating of the founding of the Baptist church and the life and careers of two key individuals, Ivan Zrinščak and Stjepan Bedeković. It gives an outline of interactions among significant individuals, missionary activity, and some relevant theological issues. Only a brief outline of the Baptist community is possible for the period of the First World War when the church almost ceased to exist, but was re-founded in the subsequent three years.

The essay makes use of primary sources, such as several letters exchanged between significant church members dating from the end of the 19th century, as well as all existing secondary sources, and situates the study in the context of existent literature on Protestant/free church tradition denominations in the Croatian lands.

Key words: Baptist Church, British and Foreign Bible Society, Zagreb

¹⁴² «U službi Evanđelja», *Glasnik*, Rijeka 1968., br. 3, 19.

¹⁴³ J. i J. BALUBAN, *Autobiografija*, 2.